

59. Yak pozbutysya yadernoho «schyta» // Lvivska Poshta. – 2009. – №10 (748). [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.lvivpost.net/suspilstvo/n/3127>

60. Joint Statement by President George W. Bush and President Viktor Yushchenko / A New Century Agenda for the Ukrainian–American Strategic Partnership, April 4, 2005 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2005/04/20050404-1.html>

61. Pifer S. Ukraine crisis' impact on nuclear weapons [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://edition.cnn.com/2014/03/04/opinion/pifer-ukraine-budapest-memorandum/>

62. World Economic Outlook Database / International Monetary Fund. – April, 2016 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/01/weodata/index.aspx>

Hai–Nyzhnyk P. P., Doctor of Historical Sciences, Academician of the Ukrainian Academy of Sciences, Head of the Department of Historical Studies, Research Institute of Ukrainian Studies (Ukraine, Kyiv), Hai–Nyzhnyk@ukr.net

Budapest Memorandum: preconditions and consequences (not) guarantee national security of Ukraine

The article reproduced course and circumstances liquidation Ukrainian strategic deterrence forces (nuclear weapons) and the Memorandum on Security Assurances in connection with Ukraine's accession to the Treaty on the Non–Proliferation of Nuclear Weapons (Budapest Memorandum) and their implications for National Security and Defense Council of Ukraine.

The publication contains the results of studies conducted with grant support of the State Fund for Fundamental Research competition project number F72 / 65–2016 «Historical background and contemporary social consequences of aggression of Russia against Ukraine 2014–2016 years».

Keywords: Budapest Memorandum, national security, nuclear capacity.

***

УДК 796.5(095)

Годя І. М.,
кандидат економічних наук, факультет «Туризму»,
кафедра туристичної інфраструктури і сервісу,
Ужгородський національний університет
(Україна, Ужгород), dz2352@gmail.com

СПОРТИВНО–ОЗДОРОВЧИЙ ТУРИЗМ У СВІТІ Й УКРАЇНІ: СОЦІАЛЬНИЙ ТА ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТИ

Здійснено порівняльний аналіз розвитку спортивно–оздоровчого туризму в світі та Україні. Підкреслено не лише велике соціальне значення (що впливає з його назви), а й економічну ефективність цього різновиду туризму. Відзначено значне зростання популярності спортивно–оздоровчого туризму у світі (насамперед, у США, Західній Європі, Китаї), а також недостатню його розвиненість в Україні. Визначено труднощі, з якими зіткнувся в своєму розвитку спортивний туризм у нашій країні (економічні проблеми розвитку суспільства, майже повна відсутність державної та громадської підтримки цього виду туризму, недосконалість, а в окремих випадках і відсутність сучасної нормативно–правової, методичної та інформаційної бази, яка б враховувала його реалії, внутрішні організаційні проблеми в самому туристсько–спортивному русі, що накопичилися за останні роки). Окреслені шляхи розвитку вітчизняного спортивно–оздоровчого туризму.

Ключові слова: спортивно–оздоровчий туризм, пішохідний туризм, водний туризм, велосипедний туризм, спелеотуризм, гірськолижний туризм, здоров'я, комерційний потенціал, США, Європа, Китай, Україна.

Протягом кількох останніх десятиліть у всьому світі спостерігається швидке зростання популярності туризму. Стрімке зростання питомої ваги міського населення і процеси урбанізації збільшують потребу в активному відпочинку, у зміні умов життя для зняття фізичної перевтоми і нервових перевантажень. Дослідження медиків та урбоекотологів дають підстави говорити про певну генетичну обумовленість туризму як «поклику генів» урбанізованої людини до хоча б тимчасового повернення до умов первинної природної екологічної ніші. Потяг до подорожей в людини був завжди.

У межах вітчизняної туристичної галузі чітко визначився окремий вид діяльності – оздоровчо–

спортивний (спортивно–оздоровчий) туризм (СОТ). Цей унікальний сегмент туризму виник на самодіяльних засадах з ініціативи туристів–аматорів. Він поєднує в собі спорт і відпочинок, виховує патріотизм і національну самосвідомість.

Як слушно зазначають В. Федорченко і Т. Дворова, оздоровчо–спортивний туризм має не лише велике соціальне значення, а й економічну ефективність. Фахівці підрахували, що людина, яка активно займається оздоровчо–спортивним туризмом, щороку заощаджує для державного бюджету кошти, еквівалентні майже 400 дол. США (виплати з фонду соціального страхування на лікування, непрацездатність, оздоровлення тощо), тоді як держава витрачає на це лише 1 дол. США за рік [6, с. 12].

В результаті дослідження, здійсненого Т. Гриньовою і К. Мулик, вони отримали дані, які свідчать, що заняття спортивним туризмом у цілому мають позитивний вплив на розвиток фізичних якостей дітей, проте різні види туризму мають неоднаковий вплив на них. Так, швидкість, спритність і швидко–силові якості найбільше покращуються під впливом занять велосипедним туризмом, сила – під впливом занять водним туризмом, гнучкість – під впливом занять пішохідним туризмом. Тому для кращого розвитку усіх фізичних якостей необхідно, на їхню думку, поєднувати засоби тренувань з різних видів туризму [3, с. 15].

За комплексом природних умов і ресурсів Україна має всі можливості для розвитку найрізноманітніших видів активного відпочинку. Особливо великі перспективи не тільки національного, а й світового масштабу має пішохідний туризм (Крим, Карпати, Поділля), водний (річки, озера, моря), велосипедний (гори і височини країни), спелеотуризм (Поділля і Крим), гірськолижний туризм (Карпати і Крим). Проте ці можливості поки що використовуються в нашій країні неповною мірою. Вважаємо, що для поживлення цього важливого виду туризму потрібно використовувати зарубіжний досвід розвитку спортивно–оздоровчого туризму.

Значний внесок у дослідження теми належить таким провідним українським і зарубіжним науковцям, як А. Александрова, І. Афанасьєв, М. Біржаков, О. Булашев, Ю. Грабовський, Т. Гриньова, Т. Дворова, В. Дехтяр, О. Дмитрук, О. Король, К. Мулик, П. Масляк, Б. Моргунов, Л. Нікішин, І. Петрова, В. Руденко, В. Сенін, Я. Серкіз, О. Скалій, Т. Скалій, В. Соколов, В. Стафійчук, Л. Устименко, В. Федорченко, С. Фокін, Н. Фоменко, В. Цибух, Ю. Щур та ін.

Не викликає сумніву той факт, що спортивно–оздоровчий туризм впливає на такі ключові галузі економіки, як транспорт і зв'язок, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів народного споживання й інші, тобто виступає своєрідним катализатором соціально–економічного розвитку. Туризм взагалі й спортивний та оздоровчий зокрема став одним найприбутковіших видів бізнесу у світі. За даними Всесвітньої туристської організації (ВТО), він використовує приблизно 7% світового капіталу, з ним зв'язане кожне 16–е робоче місце, на нього доводиться 11% світових споживчих витрат і він дає 5% всіх податкових надходжень. Ці цифри характеризують прямий економічний ефект функціонування індустрії спортивного туризму. Розвинутий оздоровчий туризм називають одним з головних феноменів ХХ століття.

За видами спортивно–оздоровчий туризм поділяється на: пішохідний, гірський, водний, лижний, спелеотуризм, велосипедний, вітрильний, авто–, мототуризм, кінний та їх поєднання. В останній час зростає популярність нових напрямів спортивно–оздоровчого туризму – екстремального, пригодницького, наддалеких вітрильних та інших подорожей, проведення комбінованих за видами туризму походів.

За віковою ознакою спортивно–оздоровчий туризм включає: дитячий, юнацький, молодіжний, дорослий, серед літніх, сімейний, різновіковий.

Спортивно–оздоровчий туризм за своїми цілями може мати спортивну, пізнавальну, навчальну, дослідницьку, екологічну спрямованість і їх поєднання [4, с. 28].

За типом заходів СОР реалізує свої цілі при організації та проведенні: подорожей, спортивних походів, змагань, зльотів, експедицій, екстремальних спортивних турів, спортивно–туристських шкіл з підготовки гідів та інструкторів спортивного туризму.

Західна Європа залучає близько 65% іноземних туристів. Розвитку міжнародного спортивно–оздоровчого туризму в регіоні сприяють природні фактори: мозаїчність ландшафтів, сполучення прибережних регіонів і гірських пейзажів. Закордонна Європа – основний спортивно–оздоровчий туристичний район миру. На початку 60–х років його частка у світових туристичних потоках перевищувала вже 60%, а до початку 90–х років, незважаючи на конкуренцію з боку США, Австралії, багатьох країн, вона зросла до 65–70% [1, с. 143].

Стійкі туристські потоки привели до поступового формування в межах Західної Європи досить чітко виражених туристсько–рекреаційних районів, де спеціалізація на туристських функціях є або визначальною, або однією з важливіших.

Серед районів гірського туризму перше місце займають Альпи. Щорічно його відвідують від 80 до 150 млн. чоловік. Нині Альпи – типовий район спортивного та оздоровчого туризму, який працює цілий рік: на висоті до 500 м переважає піший туризм, від 1000 до 2000 м – гірськолижний, а від 2000 до 3000 м – гірськолижний спорт і альпінізм. Основними спортивно–оздоровчими туристськими країнами цього регіону були й залишаються Швейцарія, де доходи від туризму забезпечують 8% ВВП, і Австрія (12%). З німецьких гірськолижних курортів можна назвати Оберхоф і Обервізенталь [5, с. 198].

Серед напрямків розвитку організації рекреаційної діяльності в Європі загалом можна виділити наступні: розвиток транспортної інфраструктури і готельного бізнесу, залучення інвестицій до туристичної сфери, підвищення соціально–політичної культури, організація місць відпочинку та дозвільної діяльності відпочиваючих (розвиток спортивно–оздоровчих та санітарно–курортних центрів, наприклад, таласотерапії), підвищення екологічної безпеки країни, організація спортивно–оздоровчої діяльності (велоспорт, гольф, гірськолижний спорт, серфінг тощо), розширення рекреаційної зони країни.

Аналізуючи розвиток спортивно–оздоровчого туризму в країнах Америки, можна виділити наступні регіони: США, Центральноамериканський та Південноамериканський макрорайони.

Зокрема, у США за останні 25 років прокотився шквал «оздоровчих бумів», які спричинили активізацію оздоровчого бізнесу, активну участь в якій бере держава

(Президентська рада, державні департаменти освіти, парків, державна агенція активного відпочинку при департаменті внутрішніх справ, державна агенція охорони здоров'я та ін.). США вважають батьківщиною багатьох екстремальних видів спорту (паркур, скейтбордінг, BMX (БіЕмІкс, аббревіатура від «bicycle moto extreme»), велотриал, роликовий спорт, скелелазіння та ін.) [8, с. 89].

Рекреаційно–туристичні послуги в Карибському регіоні постійно диверсифікуються, але на сьогодні основними видами туризму тут є пляжний, активний, екскурсійний, оздоровчий, екологічний, діловий, а також морські круїзи і весільні подорожі.

До пляжного відпочинку в острівних країнах додається безліч активних розваг, від сафари у джунглях до глибоководної рибалки. Нині відбувається швидка диверсифікація екскурсійно–туристичної діяльності в усіх можливих напрямках. Лідирує тут невеликий Барбадос. На острові здійснюють екскурсії морем на яхтах і підводних човнах, пропонуються екскурсійні польоти на вертольотах, відвідування гроту Харрісона з карстовими печерами, сталактитами та сталагмітами тощо.

Швидкими темпами в Карибському басейні розвивається дайвінг. Підводний світ місцевих коралових рифів дуже цікавий. Особливістю регіону є надзвичайно привабливі підводні печери і гроти, а також можливість занурення до багатьох затонулих тут кораблів. Узбережжя Карибського моря вважається однією з найкращих світових зон віндсерфінгу.

Аналізуючи Південноамериканський регіон, можна виділити найбільшу країну – це Бразилія, яка нині перетворилася на країну екстремальних видів туризму. Спортивний туризм у країні базується як на зростаючій інфраструктурі індустрії спорту, так і на наявних природних умовах і ресурсах. Природні умови і ресурси сприяють вітрильним перегонам, віндсерфінгу, риболовлі, мисливству тощо.

В Азійському макрорегіоні слід виділити Китай – єдину країну в світі, розташовану в зоні шести кліматичних поясів. З них помірний, помірнотеплий і субтропічний пояси займають більшу частину Китаю і це – ідеальні умови розвитку усіх видів спортивно–оздоровчого туризму в цьому регіоні: пішохідного, лижного, водного і, особливо, – гірського, що зумовлено наявністю у країні унікальних гірських масивів, які дають можливість здійснювати гірські маршрути від простих до найвищих категорій складності.

Уся країна, особливо її східна частина, має досить густу мережу автомобільних доріг різного класу, що важливо й для автотуризму і для розвитку велосипедного туризму [2, с. 394].

Впровадження СОР в країні органічно вписується в основні положення «Концепції розвитку фізичної культури і спорту в Китаї до 2010 року» – охопити до 40% населення країни фізичною культурою і спортом і здійснити комплексні заходи для зміцнення здоров'я громадян усієї країни. Здійснені заходи вже дали вагомий результат – КНР поступово стає світовим спортивним лідером.

Аналіз регіонального розвитку спортивно–оздоровчого туризму в Україні показав, що практично в усіх куточках країни є умови для його розвитку, проте в кожному з них є переваги для активізації якогось певного виду: для вітрильного туризму – береги Дніпра і узбережжя Азовського та Чорного морів,

спелеологічного – Поділля, Буковина, Причорномор'я та Гірський Крим, гірськолижного туризму – Карпати (Буковель, Яблуниця, Славське, Драгобрат, Боржавські полонини, гори Красія, Вишків та ін.). Для пішохідного і велосипедного туризму умови існують практично всюди. Підсумовуючи дослідження, можна дійти наступного висновку – найбільш розвинений регіон в Україні для занять спортивно-оздоровчим туризмом – Карпати, де набули розвитку всі його види. Це пов'язано перш за все із природно-кліматичними умовами, та різноманіттям ландшафту.

В останні роки й у Україні стали приділяти більше уваги розвитку спортивно-оздоровчого туризму. Однак, на сьогодні, незважаючи на наявні потенційно великі можливості, свою соціальну і економічну значущість, спортивно-оздоровчий туризм в Україні розвинутий недостатньо. Труднощі, з яким зіткнувся в своєму розвитку спортивний туризм, в першу чергу, пов'язані з економічними проблемами розвитку суспільства, а також з майже повною відсутністю державної та громадської підтримки цього виду спорту, недосконалістю, а в окремих випадках і відсутністю сучасної нормативно-правової, методичної та інформаційної бази, яка б враховувала його реалії, а також внутрішніми організаційними проблемами в самому туристсько-спортивному русі, що накопичилися за останні роки [7, с. 108].

До вирішення проблем організації спортивно-оздоровчої діяльності в туризмі повинні докласти зусилля державні установи і громадські організації, приділивши увагу проблемі збереження й зміцнення здоров'я, причому основний акцент має робитися на зміні способу життя. Поняття «здоровий спосіб життя» включає ряд компонентів, основною серед яких є рухова активність. Якщо в людини не сформована потреба в підвищенні рівня рухової активності, заняттями фізично-оздоровчими та спортивними вправами, то всі зусилля держави, спрямовані на розвиток масової фізичної культури та пропаганди спортивно-оздоровчої роботи, будуть залишатися марними. У даній ситуації на перший план виходить робота із суспільною думкою, тому що саме вона є визначальною у формуванні поглядів, звичок, ціннісних установок окремо взятого індивіда.

Аналіз фахової літератури засвідчив недостатню теоретичну та наукову розробку питань управління та організації пропаганди і реклами. Контент-аналіз обласних періодичних видань виявив значну кількість друкованих матеріалів інформаційного характеру і недостатність публікацій методичного, освітньо-виховного змісту. Ефективні пропаганда та реклама є запорукою масового залучення населення до спортивно-оздоровчих занять. Зазначена діяльність входить до функціональних обов'язків фахівців, що обіймають різні посади в системі спортивного руху.

Отже, на підставі аналізу отриманих результатів, буде доцільним надати рекомендації для керівників засобів масової інформації та журналістів спортивної тематики: засоби масової інформації, зокрема преса, повинні брати участь у розробці, організації та висвітленні різноманітних масових заходів, змагань, спрямованих на залучення населення до активних занять спортивно-оздоровчою культурою та туризмом.

Щодо використання зарубіжного досвіду організації спортивно-оздоровчої діяльності в туризмі України, слід

насамперед взяти до уваги досягнення міжнародного руху «Спорт для всіх», мета якого – залучення якомога більшої кількості населення різних країн до систематичних занять фізичними вправами для оздоровлення та активного відпочинку; розвинути клубну структуру на кшталт такої, що впроваджена у США; в нагоді може стати й китайська «Програма розвитку спортивно-оздоровчого туризму», яку треба адаптувати до вітчизняних реалій, та ін.

Список використаних джерел

1. Александрова А. Ю. Международный туризм: учеб. пособ. / А. Ю. Александрова. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 470 с.
2. Булашев А. Я. Возможности и перспективы развития в Китае спортивно-оздоровчого туризму / А. Я. Булашев // VIII Міжнародна наукова конференція «Молода спортивна наука України» 26–27 березня 2004 р. – Львів, 2004. – Вип.8. – Т.3. – С.391–396.
3. Гриньова Т. І. Оцінка рівня фізичної підготовленості хлопців 11–12 років під впливом занять різними видами туризму / Т. І. Гриньова, К. В. Мулик // Слобожанський науково-спортивний вісник. – 2012. – №2. – С.13–16.
4. Дехтяр В. Д. Основи оздоровчо-спортивного туризму / В. Д. Дехтяр. – К.: Науковий світ, 2003. – 203 с.
5. Масляк П. О. Рекреаційна географія: навч. посіб. / П. О. Масляк. – К.: Знання, 2008. – 343 с.
6. Федорченко В. К. Історія туризму в Україні: навч. посіб. / В. К. Федорченко, Т. А. Дворова. – К.: Вища шк., 2002. – 195 с.
7. Цибух В. І. Роль та значення спортивного туризму в соціально-економічному розвитку регіонів / В. І. Цибух // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. – 2015. – Вип.2. – С.104–109.
8. Шур Ю. В. Спортивно-оздоровчий туризм: навч. посіб. / Ю. В. Шур, О. Ю. Дмитрук. – К.: Альтерпрес, 2003. – 232 с.

References

1. Aleksandrova A. Yu. Mezhdunarodnyi turizm: ucheb. posob. / A. Yu. Aleksandrova. – M.: Aspekt-Press, 2002. – 470 s.
2. Bulashev A. Ja. Mozhlivosti i perspektivy rozvytku v Kytai' sportyvno-ozdorovchogo turizmu / A. Ja. Bulashev // VIII Mizhnarodna naukova konferencija «Moloda sportyvna nauka Ukrainy» 26–27 bereznja 2004 r. – L'viv, 2004. – Vyp.8. – T.3. – S.391–396.
3. Gryn'ova T. I. Ocinka rivnja fizychnoi' pidgotovlenosti hlopciv 11–12 rokov pid vplyvom zanjat' riznymi vydamy turizmu / T. I. Gryn'ova, K. V. Mulyk // Slobozhans'kyj naukovo-sportyvnyj visnyk. – 2012. – №2. – S.13–16.
4. Dehtjar V. D. Osnovy ozdorovcho-sportyvnoho turizmu / V. D. Dehtjar. – K.: Naukovyj svit, 2003. – 203 s.
5. Masljak P. O. Rekreacija geografija: navch. posib. / P. O. Masljak. – K.: Znannja, 2008. – 343 s.
6. Fedorchenko V. K. Istorija turizmu v Ukraini: navch. posib. / V. K. Fedorchenko, T. A. Dvorova. – K.: Vyshha shk., 2002. – 195 s.
7. Cybuh V. I. Rol' ta znachennja sportyvnoho turizmu v social'no-ekonomichnomu rozvytku regioniv / V. I. Cybuh // Visnyk Chernivec'kogo torgovel'no-ekonomichnoho instytutu. Ekonomichni nauky. – 2015. – Vyp.2. – S.104–109.
8. Shhur Ju. V. Sportyvno-ozdorovchij turizm: navch. posib. / Ju. V. Shhur, O. Ju. Dmytruk. – K.: Al'terpres, 2003. – 232 s.

Hodya I. M., PhD, faculty «Tourism» department of tourism infrastructure and services, Uzhgorod National University (Ukraine, Uzhgorod), dz2352@gmail.com

Fitness tourism in the world and Ukraine: the social and economic aspects

This article provides a comparative analysis of the development of sport tourism in the world and Ukraine. Highlighted are not only great social importance (as the name implies), but the cost-effectiveness of this kind of tourism. Considerable growth in popularity of sports and health tourism in the world (especially in the US, Western Europe, China) and its lack of sophistication in Ukraine. Determined difficulties encountered in its development of sports tourism in our country (the economic problems of society, the almost complete absence of the state and public support for this type of tourism, inadequate, and in some cases, lack of modern legal, methodological and information base, which it takes into account the realities of internal organizational problems in the tourism and sports movement that have accumulated in recent years). The ways of development of national sports and health tourism.

Keywords: sports tourism, hiking, water tourism, cycling tourism, speleotourism, skiing, health, commercial potential, USA, Europe, China, Ukraine.

* * *